

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم دانشکده الهیات

پایان نامه ی دوره ی کارشناسی ارشد فقه قضایی

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی رشوه در غیر مقام قضاء

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد نوذری فردوسیه

نگارنده:

سعید عبدالله پور

بهار ۱۳۹۶

تقدیم

به روح بلند و ملکوتی بنیان گذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه) که بزرگترین سبب الهی در مسیر تحقق تنها حکومت شیعی در سراسر عالم در عصر کنونی بود....

تقدیر

شکرسپاس خداوند منان، که این توفیق را به حقیر ارزانی داشت تا بتوانم در فرصت حاصل شده علیرغم بضاعت علمی اندک خویش این رساله را به اتمام برسانم.

باتوجه به فرمایش امام علی بن موسی الرضا علیه السلام: «من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزوجل» لازم می دانم مراتب تقدیر خود را از تمام کسانی که در مسیر تدوین این رساله مرا یاری نمودند اعلام نمایم، به خصوص استاد گرانقدرم حضرت حجت الاسلام والمسلمین دکتر نوذری فردوسی که با وجود مشغله علمی فراوان، بذل عنایت نموده و کریمانه در جهت تدوین این اثر، بنده را راهنمایی فرمودند، و نیز تمامی مراکز علمی و عزیزانی که به نوعی بنده را در این جهت همراهی نمودند.

ار خداوند متعال توفیق روز افزون همه عزیزان را در مسیر تعالی و قرب الی الله و نشر احکام الهی و خدمت به اسلام و مسلمین خواهانم...

چکیده

موضوع این تحقیق بررسی فقهی و حقوقی رشوه در مقام غیر قضاء با تاکید بر پورسانت می باشد، در راستای این موضوع ابتدا موضوع شناسی کرده و مفهوم رشوه در غیر مقام قضا و پورسانت را با تار و خنجر این دو، مورد مطالعه قرار دادیم سپس رشوه در غیر مقام قضا و پورسانت را از منظر فقه و حقوق ایران بررسی کردیم.

و به این نتیجه رسیدیم که در معنای رشوه سه قول کلی وجود دارد که عده ای آن را عام و بعضی آن را مختص به قضاوت و بعضی دیگر به معنای جعل قاضی می دانند، و بر حرمت رشوه در غیر مقام قضا و پورسانت از ادله اربعه کمک گرفتیم که در این زمینه آیات و روایات متعددی وجود دارد و رشوه فی الجمله در اجماع مسلمین حرام است ولی پورسانت با توجه به اینکه موضوع و پدیده نوظهور است، اجماع مسلمین وجود ندارد و حرمت رشوه در غیر مقام قضا و پورسانت به دلیل عقل از بدیهیات است.

قانونگذار ایران رشوه را تعمیم داده و به طور عام جرم انگاری کرده است، که شامل رشوه در غیر مقام قضا و قضا می شود و در مواد قانونی از واژه کارمند استفاده کرده است که منصب قضا را هم یکی از مناصب دولتی به حساب آورده است. و در خصوص پورسانت قانونگذار ایران، هر چند به صراحت به کارمند بودن اشاره نکرده است ولی با توجه به اینکه پورسانت در معاملات دولتی صورت می گیرد لذا مرتکب آن شامل کارمند دولت می شود و دریافت آن توسط کارمندان دولت حرام است.

کلید واژه: رشوه، قضاء، پورسانت.

فهرست

فصل اول: مفاهیم و کلیات	۲
۱. مقدمه	۲
۲. بیان مسئله	۲
۳. سوالات	۵
۴. اهمیت و ضرورت تحقیق	۵
۵. فرضیه	۵
۶. پیشینه تحقیق	۶
۷. روش تحقیق	۶
۲. مفهوم شناسی رشوه	۶
۲-۱. معنای لغوی رشوه	۶
۲-۲. معنای اصطلاحی رشوه:	۱۰
۳-۱. انواع رشوه	۱۲
۴-۱. مصادیق جدید رشوه	۱۴
۵-۱. فرق میان رشوه و هدیه	۱۶
۶-۱. تفاوت رشوه و پاداش	۲۱
۷-۱. آثار و عواقب رشوه خواری	۲۱
۱-۷-۱. آثار و عواقب فردی	۲۲
۱-۷-۱. خذلان و دوری از رحمت خدا	۲۲
۲-۷-۱. قبول نشدن نماز و دعا	۲۲

- ۳-۱-۷-۱. قساوت قلب ۲۳
- ۴-۱-۷-۱. از بین رفتن برکت اموال ۲۳
- ۲-۷-۱. آثار اجتماعی رشوه ۲۴
- ۱-۲-۷-۱. از بین رفتن امنیت روحی، روانی اجتماع ۲۴
- ۲-۲-۷-۱. فساد مالی و اداری، نقض قوانین و تزلزل عدالت اجتماعی ۲۵
- ۳-۲-۷-۱. بی اعتمادی مردم به قوانین و نظام حاکم و سیستم اداری ۲۵
- ۴-۲-۷-۱. ایجاد شرایط نامطلوب اقتصادی و از بین رفتن استعدادها ۲۵
- ۸-۱. مفاهیم مرتبط ۲۵
- ۱-۸-۱. پورسانت ۲۵
- ۱-۱-۸-۱. مفهوم لغوی ۲۵
- ۲-۱-۸-۱. مفهوم اصطلاحی پورسانت ۲۶
- ۲-۸-۱. هدیه ۲۷
- ۹-۱. وجوه اشتراک و افتراق رشوه در غیر مقام قضاء و پورسانت ۳۲
- ۱-۹-۱. وجوه اشتراک ۳۲
- ۲-۹-۱. وجوه افتراق ۳۲
- فصل دوم بررسی فقهی رشوه در مقام غیر قضا و آثار وضعی آن ۳۵
- ۱-۲. دیدگاه فقها در خصوص رشوه ۳۵
- ۱-۱-۲. نظر محقق حلّی ۳۷
- ۲-۱-۲. نظر مقدّس اردبیلی ۳۹

- ۳-۱-۲. نظر میرزا محمد حسن آشتیانی ۴۰
- ۴-۱-۲. نظر سید محمد کاظم یزدی ۴۱
- ۵-۱-۲. نظر امام خمینی (رحمة الله علیه) ۴۲
- ۲-۲. ادله ی قائلین به عمومیت رشوه در قضا و غیر قضا ۴۸
- ۱-۲-۲. آیات ۴۸
- ۲-۲-۲. روایات ۴۸
- ۱-۲-۲-۲. صحیح‌هی محمد بن مسلم ۴۸
- ۲-۲-۲-۲. روایت صرفی ۴۹
- ۳-۲-۲. آرای اهل لغت ۵۰
- ۴-۲-۲. قوانین جزایی ۵۱
- ۳-۲. حکم تکلیفی رشوه در غیر مقام قضا ۵۲
- ۱-۳-۲. آیات ۵۳
- ۱-۱-۳-۲. آیه ی اول ۵۳
- ۲-۱-۳-۲. آیه ی دوم ۵۵
- ۳-۱-۳-۲. آیه ی سوم ۶۰
- ۴-۱-۳-۲. آیه ی چهارم ۶۰
- ۲-۳-۲. روایات ۶۱
- ۱-۲-۳-۲. دسته ی اول از روایات ۶۱
- ۲-۲-۳-۲. دسته ی دوم از روایات ۶۵

- ۳-۳-۲. رشوه از دیدگاه نهج البلاغه ۶۸
- ۴-۳-۲. اجماع ۷۰
- ۱-۴-۳-۲. نقد و بررسی اجماع ۷۳
- ۵-۳-۲. عقل ۷۴
- ۴-۲. حکم وضعی رشوه در غیر مقام قضا ۷۷
- فصل سوم بررسی حقوقی رشوه در غیر مقام قضا ۸۲
- ۱-۳. سیر مصوبات قانونی رشوه در غیر مقام قضاوت ۸۲
- ۱-۱-۳. سیر قوانین قبل از انقلاب اسلامی ۸۲
- ۲-۱-۳. سیر قوانین بعد از انقلاب اسلامی ۸۶
- ۲-۳. عناصر تشکیل دهنده ی رشوه در غیر مقام قضا ۹۲
- ۱-۲-۳. عنصر قانونی ۹۲
- ۲-۲-۳. عنصر مادی ۹۳
- ۱-۲-۲-۳. فعل مادی ۹۴
- ۲-۲-۲-۳. شرایط و اوضاع و احوال لازم برای ارتکاب جرم ۹۵
- ۳-۲-۲-۳. نتیجه مجرمانه ۹۸
- ۳-۲-۳. عنصر روانی ۹۹
- ۳-۳. همکاری و شروع به جرایم رشاء و ارتشاء ۱۰۰
- ۱-۳-۳. شرکت در جرم رشوه ۱۰۰
- ۲-۳-۳. معاونت در جرم رشوه ۱۰۲

۳-۳-۳. شروع به جرم رشوه	۱۰۲
۳-۴. مجازات مرتکبین جرایم رشاء و ارتشاء و مرتبطين با آنها	۱۰۵
۳-۴-۱. مجازات مرتشى	۱۰۵
۳-۴-۲. مجازات راشى و موارد معافيت وى از مجازات	۱۱۲
۳-۴-۲-۱. مجازات راشى (رشوه دهنده)	۱۱۲
۳-۴-۲-۲. موارد معافيت راشى از مجازات	۱۱۴
نتيجه گيرى	۱۲۰
پيشنهادات	۱۲۲
منابع	۱۲۴

فصل

اول

مفاهیم

و کلیات

فصل اول: مفاهیم و کلیات

۱. مقدمه

رشوه از جمله بیماری های مهلك اجتماعى است كه علاوه بر ضرر هاى فردى كه بر روح و روان فرد وارد مى سازد زيان هاى غير قابل جبرانى را بر پيكره جامعه وارد ساخته و اساس آن را كه قانون است مورد هجمه قرار مى دهد و با رشد ويرانگر خود بنیان هاى اخلاقى، اجتماعى، سياسى، اقتصادى، خصوصاً نظام ادارى را تخریب اجتماع را تبدیل به جامعه ای بی ثبات و متزلزل می کند.

امروزه با گسترش روابط بین ملت ها و تحقق عملی دهکده جهانی و نیاز جوامع به مبادلات فرهنگی، سياسى و اقتصادى این بیماری مهلك به محدوده بین المللى هم سرای نموده و در قالب هاى مختلف، و در عین حال نامحسوس روابط سالم بین المللى و صاحبان مناصب سياسى را به صورت جدی تهدید می کند.

موضوع رشوه از دیر باز مورد توجه ادیان و مذاهب قرار گرفته و عقلا و اندیشمندان در جوامع مختلف درصدد بیان مفسد و آثار مهلك این پدیده شوم اجتماعى و وضع قوانین و مجازات هاى در این ارتباط بوده اند اما به جرات مى توان ادعا نمود دین مبین اسلام كه هدف عالی آن تحقق عدالت اجتماعى بوده، بیشترین توجه را نسبت به این مسئله و مفسد مشابه آن داشته و لذا در طول تاریخ اسلام به خصوص در آثار شیعی رد پای این موضوع را به راحتی مى توان جستجو کرد.

۲. بیان مسئله

فساد مالی یکی از مسائلى است كه از دیر زمان و با پیدایش شكل هاى اولیه حكومت، تاكنون اذهان عمومى را به خود مشغول داشته است و مى توان ادعا كرد كه فساد مالی همراه با تشكيل حكومت در جامعه مطرح بوده است، يعنى از زمان پیدایش حكومت و دولت و برپایه ی تشکیلات ادارى و نهادهاى عمومى سو استفاده از اختیارات و مفسد مالی نیز شكل گرفته و همواره برای جامعه و عموم مردم تهدید جدی بوده و است. و مانع از دست یابی آنها به اهداف عالی ای همچون: برقرارى عدالت اجتماعى و افزایش رفاه عمومى،

احقاق حقوق اشخاص ذی حق، ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی، محو انحصار طلبی، رفع تبعیضات ناروا، ایجاد نظام اداری سالم و... است. چنانکه مقابله آن می تواند اجرای عدالت در زمینه های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و قضایی را تسهیل و تسریع می نماید.

گرچه فساد مالی، جوامع گوناگون را می آزارد، و نیز وجود آن در کشور ما به دلیل اسلامی بودن و داشتن حاکمیت دینی زشت تر است. باید با این پدیده، مقابله جدی واز گسترش آن جلوگیری شود که در غیر این صورت، آزادی، توسعه سیاسی و قانون گرایی و سرانجام مشروعیت نظام به خطر می افتد زیرا قوام جامعه و رشد و بالندگی آن در گرو مبارزه با فساد مالی و افزایش روحیه ی ضد فساد است. با نگرش به اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران به ویژه کارگزاران آن می باید از خدمت گزاران صدیق و وفادار به مردم باشند، مصلحت نظام و جامعه اسلامی ایجاب می کند برای جلوگیری از گسترش فساد و کاهش میزان آن، مدیران و مسولان مربوط، بدون کوچک ترین اغماض و بر اساس مسولیت اجتماعی و وجدانی خویش در قبال جامعه عمل کنند. به همین جهت مقام معظم رهبری در بیانی فرمودند «امروز مهم ترین بخش اصلاح این کشور، عبارت از مبارزه با فقر و فساد و تبعیض است».

مفاسد مالی مصادیق متعددی را در بر می گیرد از جمله آن، رشوه اعم از باب قضاء و غیر قضاء می باشد و اخذ مزایای مالی توسط مأموران خرید در معاملات دولتی می باشد که طبق قوانین کیفری تحت عنوان بزه پورسانت جرم انگاری شده است. و این دو جرم تشابه فراوان باهم دارند. به طوری که عرف پرداخته هایی که در قبال پورسانت یا رشوه به مأمور دولتی داده می شود هر دو را رشوه تلقی می کند. شیوع این دو جرم که شباهت زیادی بهم دیگر دارند موجب اختلال در نظام اداری و اجرایی و مالا بهم خوردن ساختار نظام اجتماعی و اقتصادی و روابط بین آحاد جامعه و اساس نظام سیاسی، و اقتدار و مشروعیت حاکمیت می شود.

در سال های اخیر عدم چاره اندیشی علمی منطبق بر واقعیات اجتماعی برای مقابله با رشوه و پورسانت باعث افزایش شدید آمار وقوع این بزه ها واز بین رفتن قبح این عمل و ارتکاب آن به عنوان یک اقدام متعارف اجتماعی شده است، به نحوی که دیگر کسی در برخورد با این موضوع رنگش را نمی بازد و شقیقه هایش ورم نمی کند، بلکه با رضایت و رغبت رشوه و پورسانت می دهد و بدون ترس از قانون

و مجری آن رشوه می گیرد و برای توجیه وجدان خود به وجود تبعیضات ناروا، مشکلات اقتصادی، کثرت ثروت های باد آورده، و در یک کلام، به نبودن عدالت اجتماعی و اقتصادی در ابعاد مختلف آن تمسک می کند.

بررسی عوامل موثر بر شیوع این دو بزه مستلزم تحقیق میدانی مستقلی است و مانیز در اینجا قصد بررسی آن را نداریم، لکن توجه متولیان امور جامعه را به دو عامل مشکلات اقتصادی خانواده و اعمال تبعض در سطوح مختلف جامعه در زمینه های مختلف جلب می کنیم. و اینکه با یک بررسی ابتدایی آماری متوجه می شویم در جامعه اسلامی ایران قبح اجتماعی و اخلاقی این پدیده های شوم از بین رفته است. یکی از دلایل وضعیت توجیه شرعی آن است و این اعتقاد که بعضی برای محدود کردن دایره ادله حرمت رشوه به باب قضاء و عدم صدق عنوان مذکور در سایر ابواب به ادله شرعی تمسک می کنند، در نتیجه با متداول شدن اصلاحات نوظهوری مانند حق التسریع، پول چای، پاداش، شیرینی، هدیه، هبه و جبران کسری حق الزحمه واقعی عامل، چنین استدلال می شود که چون به لحاظ شرعی در روابط اداری رشوه مصداق ندارد، لذا حالات مذکور حرام نیست و در نتیجه قبح اخلاقی و اجتماعی ندارد. هرچند قانون گذار جمهوری اسلامی استدلال مذکور را باطل دانسته و احکام رشوه را در همه ی ابواب از جمله باب قضاء جاری دانسته است و به دنبال اثبات آن است که ادله رشوه اختصاص به باب قضاء ندارد و شامل باب قضاء و غیر قضاء می شود.

و بر این اساس هرکس پول، پاداش، هدیه و امتیازی را به هر عنوان از کسی دریافت کند در مقابل حقی را باطل کند یا باطلی را به صورت حق جلوه نماید، مرتکب گناه شده و مستوجب عذاب و مستحق عقاب و مجازات قانونی می باشد، و از آن جایی که بزه پور سانت اشتراکات زیادی با رشوه دارد. لذا با راهنمایی اساتید بزرگوار بر آن شده ایم که در کنار بزه رشوه، به طور مختصر به پور سانت هم پرداخته شود. در این مقدمه به اختصار موضوع تحقیق و اهمیت آن و اهداف، پیشینه و روش تحقیق و سولات اصلی و فرعی و فرضیه و ساختار مربوط به موضوع را بررسی می کند.

۳. سوالات

سوال اصلی: مبانی فقهی و حقوقی گسترش قلمرو جرم رشوه به غیر مقام قضا و ممنوعیت اخذ پورسانت

چیست؟

سوالات فرعی

۱: عناصر تشکیل دهنده بزه رشوه کدام است؟

۲: مستثنیات پرداخت رشوه کدام است؟

۳: راه پیشگیری از جرم رشوه کدام است؟

۴. اهمیت و ضرورت تحقیق

موضوع رشوه از زمان های خیلی دور در بین جوامع بشری رواج داشته و دین مبین اسلام نیز بر حرمت آن تأکید کرده است. و این موضوع از صدر اسلام تا کنون مورد توجه ائمه معصومین علیه السلام و فقهای اسلام اعم از شیعه و سنی بوده است. و در حقوق و قانون موضوعه ی را نیز به طور جدی مورد بحث قرار گرفته است و از طرفی با توجه به اینکه پورسانت هم نوعی از رشوه تلقی می شود و موضوعی جدید و تازه می باشد و شباهت زیادی به رشوه دارد لذا بر آن شدیم تا در کنار رشوه در غیر مقام قضا به بررسی این جرم هم بپردازیم. و با عنایت به اینکه امروزه این دو بزه در جامعه ما و دیگر جوامع فراگیر شده است و موجب بی اعتمادی مردم نسبت به مسولان شده است لذا ضروری است تا به ابعاد مختلف این دو بزه پرداخته شود تا ان شاء الله در آینده مورد استفاده مسولان و موسسات علمی قرار گیرد.

۵. فرضیه

بر اساس دلائل موجود در منابع فقهی از جمله روایات، جرم رشوه همه کاگزاران حاکمیت اعم از قاضی و غیر قاضی را شامل می شود و گرفتن هرگونه وجهی در معاملات علاوه بر مبلغ توافق شده در بیع حرام است. و بنابر نظر بعضی از فقها اگر برای گرفتن حق راهی غیر از رشوه نباشد جایز است رشوه دادن، و یکی از علل اصلی گرایش کارمندان دولت به فساد مالی حرص دنیا و دوری از معنویت است.

۶. پیشینه تحقیق

با بررسی که پیرامون این موضوع انجام شد تاکنون هیچ مقاله و پایان نامه ای و یا کتابی تحت این عنوان نوشته نشده است و موضوع تحقیق کاملاً نو و جدید می باشد هر چند عناوینی شبیه این موضوع تاحدودی مورد پژوهش قراگرفته است لکن هیچ موضوعی با این عنوان که بخواهد به بررسی فقهی و حقوقی رشوه در غیر مقام قضا با تاکید بر پورسانت بپردازد یافت نشد.

۷. روش تحقیق

روش کار در این پژوهش نیز به نحو کتابخانه ای و با مراجعه به منابع حقوقی و دست اول و معتبر فقهی بوده، مطالب نیز به شیوه توصیفی و گهگاه تحلیلی می باشد. در بررسی توصیفی، هدف صرفاً گردآوری و کسب اطلاعاتی درباره ی موضوع تحقیق است و در بررسی تحلیلی، بین اطلاعات گردآوری شده، مقایسه هایی صورت می گیرد.

۲. مفهوم شناسی رشوه

۲-۱. معنای لغوی رشوه

لغت رشوه از ماده راء و شین و حرف عله می باشد (ر-ش-و) که لام الفعل (حرف معتل) واو است چون طبق گفته برخی لغویها با ناقص یائی در زبان عرب نیامده، لسان العرب از ابن سیده صاحب کتاب الحکم و المخصّص نقل می کند: «و حملنا الرّشیّ علی الواو لوجودِ ر ش و وعدم ر ش ی»^۱ در کتاب اقرب الموارد نیز به این نکته اشاره شده است که این کلمه ناقص واوی است.^۲ ولی در کتاب معجم مقائیس اللغه آمده است: «رشی: الرء والشین والحرف المعتل...»^۳ اگر رسم الخط عناوین لغت در این کتاب از خود مؤلف باشد نشان می دهد که ابن فارس حرف معتل را «یا» می داند.

^۱ ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج: ۱۴، ص: ۳۲۳.

^۲ شرتونی، سعیده، اقرب الموارد، ج: ۲، ص: ۳۸۴.

^۳ ابن فارس، ابوالحسین، احمد، معجم مقائیس اللغه، ج: ۲، ص: ۳۹۷.

بعضی تلفظ آن را بر سه وجه ذکر کرده‌اند: لسان العرب از ابن سیده سه وجه: «الرَّشْوَةُ» و «الرُّشْوَةُ» را نقل می‌کند، با این که ابن منظور اقوال مختلفی را در کتابش نقل می‌کند ولی خود او نظر نمی‌دهد.^۱ فیروزآبادی در قاموس المحيط^۲ زمخشری در اساس البلاغه^۳ و لویس معلوف در کتاب المنجد^۴ هم آن را به سه وجه مذکور آورده‌اند. حسن عمید نیز با توجه به این نکته که واژه «رشوه» از لغت عربی به فارسی وارد شده در فرهنگ فارسی خود آن را به سه صورت با فتحه و کسره و ضمه «را» آورده است.^۵

بعضی دیگر آن را بر دو وجه ذکر نموده‌اند: جوهری در الصحاح دو تلفظ «الرَّشْوَةُ» و «الرُّشْوَةُ» را برای آن ذکر کرده و استعمال هر دو را شایع می‌داند: «... والرَّشْوَةُ معروفَةٌ، والرُّشْوَةُ بالضم مثله ...»^۶ ابن اثیر^۷ و سیبویه نیز بر همین دو وجه آن را بیان کرده‌اند: «من العرب من يقول رشوة و رشى»^۸ فیومی در مصباح المنیر این دو تلفظ را ذکر می‌کند با این تفاوت که استعمال رُشْوَةُ را نسبت به رشوة نادر می‌داند: «الرُّشْوَةُ بالكسر ... مثلُ سِدْرَةٍ و سِدْرٍ و الضَّمُّ لُغَةٌ ...» مرحوم طریحی همین تعبیر را در مجمع البحرین آورده است.^۹ و بعضی تنها یک تلفظ برای لغت رشوه ذکر کرده‌اند: ابن فارس در کتاب معجم مقائیس اللغه می‌گوید: «من الباب: رشا، یرشوه، رشوا، والرَّشْوَةُ الاسمُ ...»^{۱۰}

بنابراین رشوه لفظی است عربی که از ریشه‌ی «ر ش و» گرفته شده و به سه صورت، با فتح، ضم و کسر (راء) به کار رفته است، این کلمه مفرد است و جمع آن رُشا یا رشا (با ضم یا کسر «راء») به معنای پاره و مزد می‌باشد.^{۱۱} رشوه در لغت نامه‌ی دهخدا این طور بیان شده: آنچه بر کسی دهند تا کارسازی به ناحق کند و در فارسی قدیم آن را پاره گویند. پاره، یعنی «چیزی که برای کارسازی ناحق به کسی دهند»^{۱۲} در

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج: ۱۴، ص: ۳۲۲.

۲. فیروزآبادی، مجدالدین محمد، قاموس المحيط، ج: ۴، ص: ۳۳۶.

۳. زمخشری، جارالله ابی القاسم، اساس البلاغه، ص: ۱۶۴.

۴. لویس معلوف، المنجد فی اللغه، ج: ۱، ص: ۲۶۲.

۵. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ج: ۲، ص: ۱۰۴۵.

۶. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، ج: ۶، ص: ۲۳۵۷.

۷. ابن اثیر، النهایة فی غریب الحدیث والاثار، ج: ۲، ص: ۲۲۶.

۸. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج: ۱۴، ص: ۳۲۲.

۹. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، ج: ۱، ص: ۱۸۴.

۱۰. ابن فارس، ابوالحسین، احمد، معجم مقائیس اللغه، ج: ۲، ص: ۳۹۷.

۱۱. صفی پور، عبدالرحیم بن عبدالکریم، منتهی الارب فی لغة العرب، انتشارات کتابخانه سنایی، ج ۱، ص ۴۵۷.

۱۲. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران، ذیل کلمه رشوه.

فرهنگ معین برای کلمه پاره، هفده معنا ذکر شده است که از جمله‌ی آن معانی رشوه، مزد و هدیه است.^۱ لذا قبل از ورود زبان عربی به ایران، کلمه‌ی پاره استعمال می شده است ولی پس از ورود زبان عربی به تدریج کلمه‌ی رشوه جایگزین لفظ «پاره» شد و اکنون کاربرد خود را از دست داده است و تبدیل به واژه‌ای نامأنوس برای مردم شده است.

و در معجم الوسیط آمده است «ما يعطى لقضاء مصلحة او ما يعطى «لاحقاق باطل او ابطال حق» یعنی آنچه که به خاطر انجام مصلحتی یا حق نمایاندن باطل و باطل نمودن حقی داده می‌شود. در المنجد الابدی ذکر شده است: «الرشوة ما يعطى او احقاق باطل»^۲ یعنی: رشوه آن است که جهت باطل کردن حق یا حق نمودن باطلی داده شود.

اما درباره‌ی اینکه این کلمه از چه ریشه‌ای گرفته شده و ریشه‌ی اصلی آن چه بوده است همانند بسیاری از الفاظ عربی، بین علمای علم لغت اقوال مختلفی مطرح گردیده است که به چند مورد آن اشاره می‌کنیم. مرحوم طریحی درباره‌ی اصل این کلمه دو قول را بیان می‌کند.

قول اول: «واصلها من الرشاء، الحبل الذى يتوصل به الى الماء و جمعه ارشیه ککساء واکسیه»

اصل کلمه‌ی رشا طنابی است که به وسیله‌ی آن به آب می‌رسند.

قول دوم: که با قیل عنوان شده «وقیل من رشا الفرخ اذا مد عنقه الى امه لتزقه»

کلمه‌ی رشوه از (رشاء الفرخ) گرفته شده یعنی هنگامی که جوجه گردنش را به سوی مادرش دراز می‌کند تا دانه‌ای را در دهانش قرار دهد.^۳

اصعمی معتقد است: هر گاه شاخه‌های درخت حنظل رشد کند، گفته می‌شود (قد ارشت)، یعنی مثل کوه‌ها شده است. مصباح المنیر نیز، دو زون برای رشوه با کسر و ضمّ راء ذکر کرده است. و به معنایی که صاحب مجمع البحرین به عنوان قول اول ذکر کرده است و نیز معنایی را که ابن منظور از ابو منظور از ابو عبید نقل کرده، متذکر شده است.^۴ تفاوت نظر صاحب لسان العرب، با اقوال دیگر در این است که کلمه‌ی

^۱ . محمد معین، فرهنگ معین، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، جلد ۱، ص ۷۴۵.

^۲ . انیس، ابراهیم معجم الوسیط، مکتبه الاسلامیه، ج ۱، ص ۳۴۸.

^۳ . المنجد الابدی، انتشارات فقیه، تهران ۱۳۶۳. ه ش، ج اول.

^۴ . طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، مؤسسه الوفا، بیروت، ج ۱، ص ۱۸۴.

^۵ . فیومی، احمد بن علی المقری، المصباح المنیر، انتشارات دارالهجر، ج ۱، ص ۲۲۸.

رشوه در این جا با سه وجه بیان شده در صورتی که در مجمع البحرین فقط با کسر راء و در الفائق فی غریب الحدیث و نهاییه و مصباح المنیر به دو صورت ضمّ و فتح راء یا ضمن و کسر راء بیان شده است. آنچه که در همه‌ی این اقوال مشترک می‌باشد، «امتداد داشتن و متوسل شدن» است. یعنی چه به معنای طناب و چه به معنای دراز کردن گردن جوجه و یا انفصال سیارات و رشد شاخه‌ی حنظل باشد، این معنا وجود دارد که بی‌مناسبت با معنای رشوه نیست، زیرا رشوه نیز نوعی توسل و دست‌درازی برای رسیدن به مقصود است که تقریباً با همه‌ی اقوال ارتباط دارد.

۱- ابن اثیر در نهاییه دو وزن کلمه‌ی رشوه را بیان می‌کند که یکی با کسر و دیگری با ضم راء ذکر شده است (الرشوه والرشوه ... اصله من الرشا الذی یتوصل به الی الماء، اصل رشوه از رشا گرفته شده است که به وسیله‌ی آن به آب دسترسی پیدا می‌کند).

۲- صاحب مجمع البحرین رشوه را این گونه تعریف می‌کند «ما یعطیه الشخص للحاکم و غیره لیحکم له او یحمله علی ما یرید» رشوه چیزی است که شخص آن را به حاکم یا غیر او می‌دهد تا به نفع او حاکم کند یا او را بر آنچه می‌خواهد وادار سازد.

۳- صاحب تاج العروس رشوه را به معنای جعل دانسته ولی همین تعریف را برای جعل آورده است از آنجایی که تعریف دایره‌ی وسعت معنا را کم و زیاد می‌کنند در این تعریف چند نکته قابل دقت و بررسی می‌باشد.

الف- کلمه‌ی «ما» که در تعریف رشوه آمده موصوله و خبر برای رشوه می‌باشد در ابتدا چنین به نظر می‌رسد که مای موصوله اموال و غیر اموال را شامل می‌شود اما با وجود کلمه‌ی «یعطیه» این عمومیت را مقید به آنچه که قابل پرداخت باشد محدود می‌کند.

ب- نکته‌ی دیگری که می‌تواند قابل توجه باشد عبارت «للحاکم و غیره» است. این عبارت عمومیت رشوه در باب غیر قضاوت را می‌رساند اگر کسی برای انجام کار غیر قانونی چیزی پرداخت کند طبق این تعریف رشوه خواهد بود.

ج- عبارت دیگری که در این تعریف قابل توجه و دقت است «لیحکم له» است. این عبارت بیان‌گر این خواهد بود در جایی رشوه صدق می‌کند که گیرنده‌ی آن به نفع پرداخت کننده حکم صادر بکند و الا رشوه نخواهد بود.

^۱ . ابن اثیر، نهاییه فی غریب الحدیث والاثیر، انتشارات المکتبه العلمیه، بیروت، ج ۲، ص ۵۲۲.

^۲ . طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، انتشارات مرتضوی، ج ۱، ص ۱۸۴.

د- مطلب دیگری که قابل توجه است این عبارت «یحمله علی ما یرید»^۱ است. آنچه که پرداخت کننده می‌خواهد باید انجام بگیرد، اعم از اینکه آن درخواست حق باشد یا باطل زیرا در آن تعریف هیچ‌گونه اشاره به حق و باطل بودن آن ندارد، بنابراین آنچه که پرداخت می‌شود در هر دو صورت رشوه محسوب می‌شود.

۱- ابن اثر در نهاییه رشوه را چنین تعریف کرده: «الرشوه: الوصله الی الحاجه بالمصانعه»^۲ رشوه عبارت است از: رسیدن به هدف با سازش و تبانی است.

الف- در تعریف رشوه آمده است که «رسیدن به هدف تبانی است» قیدی به عنوان قضاوت و غیر قضاوت در این تعریف نیامده است با نبود قید، می‌توان چنین استفاده کرد که رشوه شامل باب قضاوت غیر آن می‌شود یعنی هر آنچه که با پرداخت آن به مقصد برسد رشوه می‌باشد.

ب- با توجه به عمومیت این تعریف می‌توان گفت که آنچه مورد تبانی قرار می‌گیرد می‌تواند که مال و غیر مال باشد که علاوه بر اموال شامل اقوال، رفتار و غیره نیز می‌شود.

۲- ابن منظور و لسان العرب رشوه را این گونه تعریف نموده است «الرشوه والرشوه والرشوه، معروفه الجعل»^۳ و هم چنین مرحوم فیروزآبادی در قاموس المحيط رشوه را به معنای جعل دانسته است.

البته این معنا «الرشوه مثلثه الجعل»^۴ مورد قبول برخی دیگر از علمای بزرگ چون مقدس اردبیلی و محقق کرکی نیز می‌باشد.

رشوه در لغت به معنای قرارداد است که البته مقصود از آن در این جا آنچه برای امر قضاوت پرداخت می‌شود است، فرقی نمی‌کند که حکم به حق باشد یا باطل.

۲-۲. معنای اصطلاحی رشوه:

رشوه دادن مالی است به مامور رسمی یا غیر رسمی دولتی یا بلدی بمنظور انجام کاری از کارهای اداری یا قضائی ولو اینکه آن کار مربوط به شغل گیرنده مال نباشد. خواه مستقیماً آن مال را دریافت کند و یا بواسطه

^۱ . داودی، حمیدرضا، رشوه و احکام آن در فقه اسلامی، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم، ص ۳۹.

^۲ . ابن اثیر، نهاییه، انتشارات المکتبها لعلمیه، بیروت، لبنان، ج ۲، ص ۵۵۲.

^۳ . ابن منظور، جمال الدین محمد، لسان العرب، نشر ادب حوزه قم، ج ۱۲، ص ۳۲۲.

^۴ . فیروز آبادی، محمد بن یعقوب، قاموس المحيط، دارالجبل، ج ۲، ص ۳۳۶.